

Tarptautinė terminologijos konferencija

Tautinių kalbų terminologija ir globalizacija

ALBINA AUKSORIŪTĖ

Lietuvių kalbos institutas

2006 m. spalio 11–13 d. Lietuvių kalbos institute vyko tarptautinė terminologijos konferencija *Tautinių kalbų terminologija ir globalizacija*, kurią organizavo Lietuvių kalbos instituto Terminologijos centras. Konferenciją rėmė Lietuvos tūkstantmečio minėjimo direkcija prie LR Prezidento kanceliarijos ir Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas.

Konferencijoje pranešimus skaitė 11 mokslininkų iš Lietuvos ir 20 svečių iš užsienio – Latvijos, Lenkijos, Rusijos, Švedijos, Ukrainos ir Vengrijos. Pranešimai skaityti lietuvių, anglų ir rusų kalbomis. Konferencija vyko dvi dienas, o trečiąją – suorganizuota ekskursija į Lietuvos liaudies buities muziejų Rumšiškėse.

Konferenciją atidarė Lietuvių kalbos instituto direktoriaus pavaduotojas, humanitarinių mokslų daktaras Artūras Judžentis. Plenariniame posėdyje apibendrinamojo pobūdžio teorinius pranešimus skaitė svečiai – Sergiuszas Griniewiczzius, Vladimiras Leičikas, Ágota Fóris, Valentina Novodranova, Sergejus Šelovas.

Bialystoko universiteto profesorius habilituotas mokslų daktaras S. Griniewiczzius pranešime „Terminologija globalizacijos eroje“ pabrėžė, kad pramonės, ekonomikos, kultūros, net kasdieninio gyvenimo globalizacija lemia naujas tautinių kalbų egzistavimo ir sąveikos sąlygas. Viena iš jų yra aktyviai vartojamų kalbų skaičiaus mažėjimas, tad išliksiančių kalbų funkcinė sritis ir teritorija prasiplės. Taigi būtina parengti patikimas ir nešališkas rekomendacijas, pagrįstas natūralių evoliucijos procesų analize ir visų pirma tarptautine kalbų sąveika. Pasak autoriaus, keletas terminologijos mokslinių kryptų atrodo gana perspektyvios, tad pranešime plačiau buvo aptariami tipologiniai ir lyginamieji terminologijos tyrimai.

Valstybinio A. Puškino rusų kalbos instituto Bendrosios ir rusų kalbotyros katedros profesorius habilituotas filologijos mokslų daktaras V. Leičikas perskaitė pranešimą „Globalizacija ir terminijos problemos“, kuriame išsa-

miai apžvelgė ir palygino tris požiūrius į šiuolaikinę globalizaciją. Pirmojo požiūrio šalininkai globalizaciją pripažįsta kaip neišvengiamą šiuolaikinio pasaulio tendenciją. Tai leidžia paaiškinti tarptautinius mainus dvasinės kultūros srityje ir materialių bei dvasinių kūrinių kūrimą, kuris yra pasaulinio lygmens savo turiniu ir tautinio savo forma, o tiksliau – savo kalba. Antrasis požiūris – antiglobalistų, turinčių tikslą panaikinti JAV ir kai kurių kitų išsivysčiusių valstybių viešpatavimą ir paskelbti nacionalizmo (net rasizmo ir šovinizmo) viršenybę. V. Leičiko nuomone, trečiasis požiūris pradėjo formuotis tik pastaraisiais metais – tai reakcija į pirmuosius du požiūrius. Jo šalininkai teigia, kad natūralios globalizacijos plėtros ir bendros tarptautinės materialiosios bei dvasinės kultūros galima pasiekti puoselėjant kultūrą tautiniu ar bent regioniniu lygmeniu.

Viešnia iš Vengrijos Pėčo universiteto mokslų daktarė Á. Fóris pranešime „Terminija ir socialinė-ekonominė globalizacija“ nagrinėjo terminijos problemas, siedama jas su socialine ir ekonomine globalizacija. Ji pabrėžė, kad baigiantis XX a. radikaliai pasikeitė socialinės ir ekonominės sąlygos: atsirado daug naujų sąvokų ir jas pavadinančių terminų, o naujas sąvokas klasifikuoti ir terminus parinkti reikia labai greitai. Neįsigilinus į sąvokų esmę ir apibrėžtis, terminai parenkami atsitiktinai – tai sukelia tiek naudojimosi sąvokų sistema, tiek terminų vartojimo problemų. Tik naudojantis išsamesnėmis specialiosiomis ir kalbos žiniomis, galima sukurti tinkamas sąvokų ir terminų sistemas.

Maskvos valstybinio medicinos ir odontologijos universiteto profesorė habilituota mokslų daktarė V. Novodranova aiškino, kaip kuriamos kognityviosios mokslo schemas. Pasak jos, terminas ir jo savybės gali būti atskleidžiami tik dviem pagrindiniais aspektais – kognityviuoju ir komunikaciniu. Kognityvusis aspektas reiškia, kad terminijos vienetais atskleidžiama terminologijos sistemų, kurias galima konceptualiai apibrėžti kaip tam tikras pažinimo sistemas (specialiųjų žinių sistemas), esmė.

Svečio iš Maskvos, Kalbų ir kultūrų instituto prorektorius, habilituoto filologijos mokslų daktaro S. Šelovo pranešime „Nomenklatūra ir terminija (Trys pagrindiniai požiūriai į nomenklatūrą)“ nagrinėtas nomenklatūros ir terminijos santykis, apžvelgtos dažniausios nomenklatūros apibrėžtys, jos lygintos su terminijos apibrėžtimis, nes terminija ir nomenklatūra laikomos didžiąja specialiosios kalbos (LSP) žodyno dalimi. S. Šelovas apibrėžė tris **nomenklatūros** sąvokas: 1) augalų ir gyvūnų mokslinių ir liaudiškų pavadinimų rinkinys; 2) žemesniojo natūralaus vieneto žyminių rinkinys;

3) sutartinių ženklų rinkinys, skirtas konkrečioms sąvokoms ir objektams žymėti. Pranešėjas pabrėžė, kad skirtingos nomenklatūros apibrėžtys nėra visiškai nesusijusios ir nepriklausomos, jos turi labai daug bendra. Nors atskirti jas vieną nuo kitos yra gana sunku, tačiau galima pastebėti jų skirtingą kilmę.

Pirmąją konferencijos posėdį pradėjo profesorius habilituotas daktaras János Puzstay, Berzsenyi Dánielio koledžo Uralo kalbų filologijos katedros vedėjas. Pranešime „Terminija – kalbos išlikimo garantas“ jis pabrėžė, kad kalba išlieka tik tada, kai ji yra vartojama visose gyvenimo srityse. Tik valstybinį statusą turinčios kalbos gali būti įvairiapusiškai vartojamos. Turinčioms valstybinį statusą (tačiau nedaug vartotojų) kalboms gresia šie pavojai: globalizacijos stiprėjimas, anglų kalbos vyravimas politikos ir mokslo gyvenime ir praktinis tautinės kalbos išstūmimas. Kad būtų išsaugota tautinė kalba, reikia stiprinti savimone, skatinti pagarbą gimtajai kalbai.

Pirmąją konferencijos dieną perskaityti keli apžvalginio pristatomojo pobūdžio pranešimai. Švedijos terminologijos centro generalinė direktorė Anna Lena Bucher pristatė Švedijos terminologijos darbo patirtį, įgytą daugiau nei per 60 metų. Kaip pranešėja informavo, pirmasis Švedijos technikos terminijos centro etapas prasidėjo 1936 m., kai Inžinerijos mokslų akademijoje buvo įsteigtas nomenklatūros komitetas, o po penkerių metų vietoj jo įkurtas nuolatinis technikos terminijos centras – Švedijos technikos terminologijos centras (TNC), kurio įstatus nustatė vyriausybė. Nuo to laiko, kai TNC buvo įsteigtas, pasaulis labai pasikeitė, tačiau centro tikslai ir pagrindiniai principai išliko tie patys. Pranešėjos nuomone, terminologijos darbas ir terminija reikalingi lygiai dėl tų pačių priežasčių ir šiandien: gerinti ryšius, o tiksliau – spręsti komunikacijos problemas, kylančias konkrečioms vartotojų grupėms, palengvinti bendravimą.

Pranešimą „Norma ir jos kodifikacija šiuolaikinėje ukrainiečių terminologijoje“ skaitė viešnia iš Charkovo nacionalinio V. Karazino universiteto – Ukrainiečių kalbos katedros profesorė Liudmila Bojarova. Ji pažymėjo, kad kalbiniu terminijos normos pagrindu laikoma bendrinės kalbos norma, atsižvelgiant į tuos žodžių darybos ir vartosenos ypatumus, kurie būdingi terminams ir kurie gali būti laikomi profesiniais ukrainiečių kalbos normos variantais. Nuo XX a. paskutinio dešimtmečio ukrainiečių kalbotyroje pagrindinis bet kurio kalbos vieneto normos vertinimo kriterijus yra jo sutikimas su produktyviais gimtosios kalbos žodžių darybos, morfologijos, sintaksės ir kt. modeliais. Remdamiesi šiuo sisteminiu kriterijumi, ukrai-

niečių terminologai nerekomenduoja vartoti vertinių, patekusių į tautinę terminijos sistemą iš rusų kalbos, kurie dubliuoja nuo seno vartojamus savo kalbos vienetus. Iš pastarųjų metų Ukrainoje išleistų žodynų matyti nemaža pokyčių, susijusių su teoriniu terminų darybos ir vartosenos normų vertinimu ukrainiečių kalboje.

Vengrijos terminologijos tarybos pirmininkas, Etvešo Lorando universiteto profesorius habilituotas daktaras, Vengrijos mokslų akademijos mokslų daktaras Vilmos Voigtas informavo apie 2005 m. gegužės mėn. Sombathėje įkurtą Vengrijos terminologijos tarybą, pristatė jos tikslus ir darbo programą. Jis pabrėžė, kad pirmiausia sudarytas vengrų terminijos tvarkybos planas, atsižvelgiant į tai, kad vengrų kalba, kurios tapatybei daugiau nei tūkstantis metų, vartojama ne tik Vengrijoje, bet ji yra gimtoji kalba milijonų žmonių, gyvenančių ne Vengrijoje. Kita svarbi tarybos problema – prisitaikyti prie globalizacijos, ypač Europos Bendrijoje.

Kolegos latviai – profesorius habilituotas daktaras Juris Borzovs ir kompiuterijos mokslų daktarė Ilzė Irena Ilziņa iš Rygos informacinių technologijų instituto, profesorė habilituota daktarė Valentina Skujinia iš Latvių kalbos instituto ir Latvijos universiteto doktorantas, *Tilde* tarybos narys Andrejs Vasiljevs kalbėjo apie tarptautinės terminų duomenų bazės derinimo problemas. Jie pristatė EUROTERMBANK projektą, išskėlė problemas, su kuriomis susiduriama kuriant tarptautinį terminų banką, ir, remdamiesi Latvijos patirtimi, pateikė keletą tų problemų sprendimo būdų.

Europos Komisijos vertimo generalinio direktorato Lietuvių kalbos departamento Vilniaus biuro vertėja, humanitarinių mokslų daktarė Vitalija Špokienė supažindino su bendrąja daugiakalbe Europos Sąjungos institucijų ir įstaigų terminų baze IATE (angl. *Interactive Terminology for Europe*), jos kūrimo tikslais, organizavimo etapais, lietuvių kalbos atitikmenų kaupimo, pateikimo ir tvarkymo darbu, aptarė Europos Komisijos vertimo generalinio direktorato Lietuvių kalbos departamento terminologų, ekspertų ir vertėjų praktinį IATE terminų tvarkybos darbą.

Svečiai iš Latvijos savo pranešimuose nagrinėjo terminų vertimo problemas. Vertimo ir terminologijos centro darbuotojas, fizikos mokslų daktaras Valerijus Kruglevskis analizavo kai kurių terminijos tvarkybos veiksnių automatizavimą verčiant dokumentus, aptarė priemones, palengvinančias terminų perkėlimą iš teksto į duomenų bazę. Latvijos universiteto asocijuota profesorė mokslų daktarė Gunta Luočmelė aptarė terminijos problemas, kylančias vertėjui, dirbančiam ir Europos Sąjungoje, ir Latvijoje. Latvijos

universiteto profesorius habilituotas filologijos mokslų daktaras Andrejs Veisbergs pranešime „Terminija ir vertimas žodžiu bei raštu“ pabrėžė, kad svarbiausia kalbinė problema, su kuria susiduria Latvijos vertėjai, yra terminija ir jos standartizavimas. Kadangi Europos Sąjungos vertimo žodžiu ir raštu paslaugos ir Latvijos terminologijos institucijų darbas nekoordinuojamas, terminijos srityje viešpatauja netvarka. Pranešėjo nuomone, reikia sukurti Latvijos terminijos centrinę bendrąją duomenų bazę ir rasti galimybių nuolat ją redaguoti.

Varšuvos universiteto specialiųjų kalbų skyriaus doktorantė Marta Małachowicz kalbėjo apie tezaurą kaip apie tam tikrų sričių žinių tvarkymo priemonę ir teorines tezauro sandaros sąvokas iliustravo angliškais ir lenkiškais ekonomikos terminais.

Konferencijos pirmos dienos darbą pranešimu „Standartizuotos terminijos kūrimas ir jos svarba tarptautiniams ryšiams“ užbaigė Nijolė Dudlauskienė, Lietuvos standartizacijos departamento Metodinio skyriaus vedėja. Ji pasakojo, kaip rengiami Lietuvos terminų standartai, kiek jų parengta, kaip atliekama Lietuvos standartų lietuviškų terminų ekspertizė.

Antrą konferencijos dieną tris pranešimus skaitė viešnios iš užsienio – Iveta Pūtelė, Anita Ščucka ir Elena Pachomova. Latvijos universiteto Latvių kalbos instituto asistentė I. Pūtelė pranešime „Kalbų kontaktai ir jų apraiškos latvių terminijoje“ pabrėžė, kad kalbų kontaktai lemia kiekvienos kalbos ir terminijos plėtrą – jie veikia ją tiek teigiamai, tiek neigiamai. Vienas iš labiausiai paplitusių ir dažniausiai pastebimų tokio poveikio padarinių yra skoliniai, žodžių daryboje – tarptautinės priemonės ir modeliai. Kalbų kontaktai lemia pažodinių vertimų ir vertalų atsiradimą, dėl jų poveikio ima rasti kalbai nebūdingų ypatumų.

Latvijos universiteto Latvių kalbos instituto asistentė A. Ščucka savo pranešime nagrinėjo Europos Sąjungos teisės aktų terminus sintaksiniu aspektu, o Kaliningrado valstybinio technikos universiteto anglų kalbos dėstytoja E. Pachomova – terminiją, vartojamą interneto ekonomikos forumuose.

Antrą konferencijos dieną daugiausia išklaudyta lietuvių kalbininkų ir specialistų pranešimų. Vilniaus pedagoginio universiteto profesorius Vincentas Drotvinas pranešime „Iš kalbos mokslo terminų istorijos“ pristatė Adomo Stuobrio (tikroji pavardė – Adomas Sketeris) praktiniam lietuvių kalbos mokymui(si) skirtą vadovėlį *Kalbamokslis lietuviškos kalbos* (1906). Pranešėjas analizavo vadovėlio terminus, jų darybą, šaltinius, kilmę, įver-

tino autoriaus pastangas kurti savo terminus, apžvelgė, kiek A. Stuobrio vartotų terminų išliko dabartinėje kalbotyros terminijoje.

Lietuvių kalbos instituto Terminologijos centro doktorantės Palmiros Zemlevičiūtės pranešimas taip pat buvo skirtas istoriniams lietuvių terminijos tyrinėjimams, ji apžvelgė XIX a. pabaigos lietuvių medicinos terminijos šaltinius. Pranešėja pabrėžė, kad XIX a. pabaigoje išaugęs ir sustiprėjęs tautinio atgimimo sąjūdis labai prisidėjo prie lietuviškos spaudos gausėjimo. Nepaisant spaudos draudimo, buvo išleista per 20 skirtingų populiariamųjų medicinos knygelių, to meto kalendoriuose greta įvairių mokslo žinių buvo skleidžiamos ir medicinos žinios, o šešiolikoje anuomet leistų laikraščių paskelbta netoli 100 publikacijų įvairiais medicinos ir higienos klausimais. Taigi XIX a. pabaigos medicinos spaudiniai yra vertinga pradinio lietuvių medicinos terminijos laikotarpio medžiaga.

Lietuvių kalbos instituto Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja humanitarinių mokslų daktarė Nijolė Čepienė nagrinėjo senųjų ir vėlesnių lietuviškų raštų, daugiausia Rytų Prūsijos lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbų žodynų, skolinius ir jų variantus.

Vytauto Didžiojo universiteto lektorė humanitarinių mokslų daktarė Irma Zeller skaitė pranešimą „Sąvokos apibrėžtis praktiniu terminologijos aspektu“. Ji pažymėjo, kad terminologijoje sąvokos turinys nustatomas ir aprašomas siejant ją su kitomis to paties rinkinio sąvokomis, o sąvokos apibrėžtis ir tikslus jos įvardijimas lemia dalykinės mokslo ir technikos kalbos kokybę. Atsižvelgiant į formą ir turinį, išskiriama nemažai apibrėžties rūšių, tačiau svarbiausiomis laikomos vadinamosios *turinio*, *apimties* ir *kiekio* apibrėžtys, kurias pranešėja nagrinėjo išsamiau.

Kompiuterijos terminijos raidą savo pranešime analizavo Lietuvių kalbos instituto Terminologijos centro vyresnioji mokslo darbuotoja humanitarinių mokslų daktarė Angelė Kaulakienė. Ji pabrėžė, kad šiuo metu turimų dešimties kompiuterijos terminų žodynų terminija rodo, kad 35-erių metų kompiuterijos tarpsnis yra jos kūrimosi etapas, kurio pagrindinės ypatybės – pagrįstoji sinonimija ir variantiškumas. Tokią dabartinę kompiuterijos padėtį lemia keletas tiek kalbinių, tiek sociolingvistinių, tiek interlingvistinių veiksnių.

Kompiuterijos terminijos temą toliau tęsė Matematikos ir informatikos instituto docentas matematikos mokslų daktaras Gintautas Grigas. Jis kalbėjo apie kompiuterijos terminų santrumpas, ieškojo sprendimų, ką daryti su anglų kalbos terminijoje vartojamomis santrumpomis: perimti jas iš anglų

kalbos, versti, vietoj jų vartoti nesutrumpintus sąvokų pavadinimus ar kurti savas santrumpas.

Dar tris pranešimus perskaitė kitų sričių specialistai. Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto Knygotyros ir dokumentotyros instituto doktorantė Nijolė Bliūdžiuvienė apžvelgė bibliotekininkystės ir bibliografijos terminijos raidą ir kaitą. Ji pažymėjo, kad šios srities dabartinės terminijos raidą iš dalies lemia naujų technologijų naudojimas bibliotekininkystėje ir pačios bibliotekos sampratos kaita.

Du pranešimai buvo skirti konkrečioms sąvokoms ir terminams nagrinėti: Kauno technologijos universiteto Telekomunikacijų ir elektronikos fakulteto Signalų apdorojimo katedros lektorius Stasys Zajančauskas kalbėjo apie klystkelius reiškiant *poliškumą* ir susijusias sąvokas, o Vilniaus universiteto Fizikos fakulteto Radiofizikos katedros vyresnysis mokslo darbuotojas gamtos mokslų daktaras Valerijonas Žalkauskas aptarė terminų *veiksena*, *valdysena*, *vaizduosena* vartoseną.

Konferencijos darbą apibendrina ir įvertina Lietuvių kalbos instituto Terminologijos centro vyresnysis mokslo darbuotojas humanitarinių mokslų daktaras Jonas Klimavičius ir habilituotas filologijos mokslų daktaras Sergejus Šelovas.

Konferencijos tema, pranešimuose nagrinėti dalykai ir kelti klausimai gana aktualūs ne tik Lietuvoje dirbantiems terminologijos darbą, bet ir kitų šalių kalbininkams, terminologams, vertėjams. Daug diskusijų vyko ne tik tarp pranešėjų, bet ir tarp susirinkusių klausytojų.

Šioje, praktiškai jau trečiojoje, Lietuvių kalbos instituto Terminologijos centro organizuotoje tarptautinėje terminologijos konferencijoje dalyvavo ne tik Latvijos, Vengrijos, Rusijos mokslininkai ir terminologai, su kuriais jau ne vieni metai bendradarbiaujama, bet ir svečiai iš šalių, su kuriomis dar nebuvo glaudžių ryšių, – Švedijos, Ukrainos, Lenkijos. Taigi susipažinimas su tų šalių terminologijos darbo ypatumais ir ten dirbančiais terminologais buvo labai svarbus ir naudingas.

Gauta 2006-11-30

Albina Auksoriūtė
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas albinaa@lki.lt